

Özgün Makale

Mektup Aşkları'nın Duygu Dünyası: Kadınların ve Erkeklerin Mektuplarında Aşk¹

The Realm of Emotion in Mektup Aşkları:
Love in the Letters of Female and
Male Characters

Semiha ŞENTÜRK
Seda YÜCEKURT ÜNLÜ*

Öz

Bu çalışma, Leylâ Erbil'in 1988 yılında yayımlanan *Mektup Aşkları* romanında "aşk" duygusunun faillerini odağa almaktadır. Çalışmanın temel amacı, mektuplar üzerinden kurgulanan aşkın toplumsal cinsiyet rollerinin performansında belirleyici olup olmadığını çözümlemektir. Bu doğrultuda, aşkın, hangi duygu, davranış ve düşünce biçimleriyle birlikte deneyimlendiği tartışılmaktadır. Romanda yazdıkları ya da onlara yazılan mektuplar üzerinden tanıdığımız kadın ve erkek karakterlerin aşk deneyimleri ve bunu dile getiriş biçimleri arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Aydınlanmacı görüşün yarattığı ikilik olan kadınların duygularla erkeklerin akılla özdeşleştirilmesi *Mektup Aşkları*'nda ters yüz edilir. Kadınlarda akıl-duygu ikiliğinin/karşıtlığının kırıldığı, bunların birbirinin içine geçtiği, dolayısıyla karakterlerin düşünce ve davranışlarında çelişkiler ve çatışmalar yarattığı görülür. Erkek karakterler ise hegemonik erkeklik ve bu kavramın duygularla ilişkisi bağlamında çözümlenmiştir. Erkeklerin birçoğu hegemonik erkeklik normları dışında söylemler geliştirmiş gibi görünse de bu söylemler üzerinden erkeklik kalıplarını yeniden üretirler.

Anahtar Kelimeler: Leylâ Erbil, *Mektup Aşkları*, Duygu Çalışmaları, Toplumsal Cinsiyet, Hegemonik Erkeklik.

Abstract

This paper focuses on the subjects of love in the novel *Mektup Aşkları* (1988), written by Leylâ Erbil. The main purpose of this paper is to examine whether the love constructed through letters is a determinant of gender performance. In this regard, this study discusses with which emotions,

¹ Makale başvuru tarihi: 15.03.2024. Makale kabul tarihi: 27.04.2024.

* Dr. Öğretim Görevlisi, Boğaziçi Üniversitesi, Türkçe Koordinatörlüğü, semiha.senturk@bogazici.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7202-0241.

** Dr. Öğretim Görevlisi, Özyeğin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, seda.yucekurt@ozyegin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9063-2797.

behaviours, and thoughts love is experienced. It is determined that there are differences between the love experiences of the male and female characters in the novel. The duality created by the Enlightenment view, namely the identification of women with emotions and men with reason, is reversed in *Mektup Aşkları*. Female characters not only falsify this emotion-reason opposition but also show that emotion and reason are interweaved in their thinking and behaviour. However, male characters are examined in the context of hegemonic masculinity and the relation of this notion with emotions. Although many male characters in the novel seem to develop a discourse out of hegemonic masculinity, it is seen that they reproduce the stereotypes of masculinity.

Keywords: Leylâ Erbil, *Mektup Aşkları*, Emotion Studies, Gender, Hegemonic Masculinity.

Giriş

Orhan Koçak (2002), Leylâ Erbil ile yaptığı söyleşide “kadın olma hâli”nin Erbil’in anlatılarının “izleksel noktalarından biri” olduğunu belirtir (s. 12). Koçak’ın bu sözlerinin, Leylâ Erbil külliyyatı üzerine yapılan çalışmaların odağına bakıldığında ikna edici olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Leylâ Erbil’in 1988 yılında yayımlanan *Mektup Aşkları* romanı sadece kadınların değil, erkeklerin dünyasına da eğilen bir roman olarak Leylâ Erbil külliyyatı içerisinde ayrıksı bir özelliğe sahiptir. Hatta Leylâ Erbil (2020), bu romanın Tezer Özlü ile “evlilik kurumunu, kocaları, daha çok eşlerimizi anlatacak birer roman yazmak” konusunda verdikleri bir söz üzerine ortaya çıktığından bahseder (s. 7). *Mektup Aşkları* özellikle aşkın şekillendirdiği düşünce, davranış ve diğer duygular konusunda verimli bir romandır. Bu çalışma, *Mektup Aşkları* romanında “aşk” duygusunun faillerini odağa almaktadır. Çalışmanın temel amacı, mektuplar üzerinden kurgulanan aşkın toplumsal cinsiyet rollerinin performansında belirleyici olup olmadığını çözümlenmektedir.² Bu doğrultuda aşkın, hangi davranış ve düşünce biçimleriyle birlikte kurgulandığı tartışılmaktadır. Romanda yazdıkları ya da onlara yazılan mektuplar üzerinden tanıdığımız kadın ve erkek karakterlerin aşk deneyimleri ve bunu dile getiriş biçimleri arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılıkları belirginleştirmek için romanda mektuplarıyla yer alan kadın ve erkek karakterler ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

Sara Ahmed, *Duyguların Kültürel Politikası* (2015) başlıklı kitabının “Giriş: Hislerle Yolunu Bulmak” bölümünde “[d]uygular, doğaya ‘daha yakın’ oldukları, arzularıyla yönetildikleri ve akıl, irade, yargı yoluyla bedeninin ötesine geçmeyi çok da başaramadıkları ima edilen kadınlarla ilişkilendirilir” demektedir (s. 11). Duygu çalışmalarının önemli bir parçasını oluşturan yaklaşıma göre duygular bir özden kaynaklanmaz ve tarihselleştirildiklerinde anlam kazanırlar. Bir başka deyişle duygu çalışmalarının yaklaşımına göre, esas olan duyguların ne olduğu değil, tarih içinde onların nasıl tanımlandıklarıdır (Afacan, 2022, s. 15). Duygulara tarihsel olarak bakan bu yaklaşıma göre, 19. yüzyılın beden-zihin, fizyoloji-psikoloji, düşünce-duygu gibi hiyerarşileri ve ikilikleri yaratılmıştır, bir başka deyişle belli bir tarihsel dönemin ürünüdürler (s. 17). Duygu-düşünce ikiliğini ve hiyerarşisini en keskin olarak gördüğümüz örnek kadınların duygularla ve ev içi alanla, erkeklerin ise akılla ve kültürle özdeşleştirilmesidir. Aydınlanmacı görüşün yarattığı ikilik olan kadınların duygularla, erkeklerin akılla özdeşleştirilmesi *Mektup Aşkları*’nda ters yüz edilir. Bu açıdan, kadınlarda akıl-duygu ikiliğinin/karşıtlığının kırıldığı, bunların birbirinin içine geçtiği, dolayısıyla karakterlerin düşünce ve davranışlarında çelişkiler ve çatışmalar yarattığı görülür. Erkek karakterler ise hegemonik erkeklik ve bu kavramın duygularla ilişkisi bağla-

² Mektup Aşkları romanı üzerine yapılan diğer çalışmalar için bakınız: Mumcu (2000), Sözer (2007), Kunduz (2012).

mında çözümlenmiştir. Bu erkeklerin birçoğu hegemonik erkeklik normları dışında söylemler geliştirmiş gibi görünse de erkeklik kalıplarını aşk söylemi bağlamında yeniden üretirler.

Mektup Aşkları'nın Kadınları ve Aşkları

Mektup Aşkları romanında Jale'ye "âşık" olan ya da ilgi duyan erkeklerin ona yazdığı mektupların yanında Jale'nin yakın arkadaşları Sacide ve Ferhunde'nin ona gönderdiği mektuplar da yer alır. Bunlarla birlikte, romanın sonunda Jale'nin Sacide'ye yazdığı iki mektup bulunur. Kadınlar arasında gerçekleştirilen bu mektuplaşmalar, Jale'nin aşkın yanında arkadaşlığın da merkezinde olduğunu gösterir. Bu mektuplar aracılığıyla, sadece Jale'ye âşık olan erkeklerin nasıl bir deneyime sahip oldukları değil; aynı zamanda kadınların da aşka bakışlarını görmek mümkün olur. Bu mektuplarda kadınlar sadece yaşadıkları ilişkilerden değil; aşk ile ilgili sorgulamalarından, aşka dair beklentilerinden, evliliğe dair yaklaşımlarından söz ederler. Kadınlar hayatlarındaki değişimleri, yaşadıklarına dair duygu ve düşüncelerini bu mektuplar aracılığıyla birbirlerine aktarırlar. Mektuplarda aynı zamanda geçen vakitte bu kadınların nasıl dönüştüğü ve bakış açılarının ne yönde değiştiği resmedilir. Romanda mektuplarını okuduğumuz bu üç kadın da edebiyatla ilgilenmekte, yazar ya da şair olmak istemekte ve kendilerini "vaktiyle sınıfın solcularından" saymaktadır (Erbil, 2012, s. 94). Daha da önemlisi, Ferhunde'nin bir mektubunda belirttiği gibi, onlar "koyun kızlardan" (s. 94) değildirler. Sadece Ferhunde değil, Sacide de "koyun" olmak ve olmamak bağlamında toplum içinde bir ikilik kurar. Sacide, Ankara'ya doğru yaptığı tren yolculuğunda bir "koyun ana"dan söz eder:

Karşımdaki koyun ana çok kötü bakmaya başladı. Mektubu kesip azıcık hanım hanımcık dilleşeyim onunla; oğulcuğu benim gibi aşifteye kurban giderse diye ödü patlamak üzere; güzel Allahım, neden beni de bunlar gibi ya da onları da benim gibi yaratmadın da rahatımı kaçırdın şu dünyada! (s. 10)

Sacide bu sözlerinde koyun olmanın ya da olmamanın, toplumda "hanımlık" ya da "aşifte-lik" olarak görüldüğünü ima eder. "Koyun kızlar"dan olmak, daha genel anlamıyla "karar ve davranışlarında başkasına bağımlı" olmayı (TDK Güncel Sözlük), kendisinden istenenleri sorgulamadan yapmayı, toplumsal yönlendirmelerin ya da beklentilerin dışına çıkmamayı, dolayısıyla bireysel kararlar vermek yerine "sürü"yü takip etmeyi anlatan mecazi bir kullanım olarak belirir. Bu kadınların "koyun kızlardan" olmamaları aşka bakışlarını ve aşk deneyimlerini nasıl etkiler? Aşk, bu kadınları değiştirir mi? Yazının bu bölümünde bu soruların cevapları aranacaktır.

Ferhunde'de Hayal ve Hakikat

Romanın özellikle ilk yarısında Ferhunde, Jale'ye çok sayıda mektup gönderir. Bu mektuplarda Ferhunde'nin kişilik özelliklerine dair bilgiler sunulur. Ferhunde, "saadetin kıymetini" anlayabildiği için acı çekmeyi sevdiğinden söz eder (s. 14). İstirap çekmesinin temel sebebini de "şair ruhlu" bir insan olarak doğmasına bağlar (s. 23). Bu nedenlerle Ferhunde'nin hayatında duygularını merkeze aldığı söylenebilir. Nitekim acı çekmeyi yaşamın bir parçası sayan Ferhunde hemen her mektubunda hastalığından bahseder. Ateşinin yükseldiğini, sık sık dinlenme ihtiyacı hissettiğini anlatır. Fiziksel bir zaafı yaratılan Ferhunde'nin, Jale'nin değindiği gibi, kendisini teverrüm edebiyatına ve Servet-i Fünun edebiyatına kaptırması şaşkıncı olmaz. Ferhunde "ruh ve duygu hayatını Servet-i Fünuncular sarıyor" der (s. 64). Kendisini "hayalperest ve romantik" biri olarak tanımlayan Ferhunde, ilgi duyduğu bu edebiyatların onun acı çekmeyi arzulayan, çilekeş,

alil hâlini de beslediğini dile getirir (s. 65). Ferhunde için hayat ile edebiyat arasında çok ince bir çizgi vardır.

Ferhunde'nin "hayalperest ve romantik" bir kadın olması, onun aşka bakışını da aşk hayatını da şekillendirir. Romanda Ferhunde, Kemal'den ayrıldıktan sonra Bekir ile görüşmeye başlar. Ferhunde, Bekir'e duyduğu aşkı Jale'ye şöyle anlatır: "Bekir! Düşündükçe evet aynen böyle bir tufan; nefesimi kesen, zihnimi allak bullak edip, saadetten ayaklarımı yerden kesip beni uçuran bir tufan bu aşk denen şey" (s. 42). Ferhunde "çocukluk hayalleri[nde] özlemine çektiği" o mutlak aşkı bulduğu için kendini çok şanslı hissetmekte; bu aşkın bütün ruhunu ve bedenini dönüştürdüğünü, her şeyi unutturduğunu anlatmaktadır (s. 42). Bekir ile çok iyi anlaşmış, birbirlerine karşı güçlü hisler beslediklerini dile getirerek romantik bir aşka sahip olarak yaşadığını aktarır. Hayalindeki aşkı bulduğunu düşünen Ferhunde, bu aşkın bitmesinin tek yolunun hastalık ya da ölüm olduğunu düşünür. Ferhunde, kendini kaptırdığı teverrüm edebiyatından devşirdiği aşk fikrine kapılmıştır. Sadece cismani bir arzuya dayanmayan bu ilişkide "aşk var[dır] ve her şeyi iyi ediyor aşk, dünyayı güzelleştiriyor"dur (s. 44). Ferhunde bu sözlerinde âdeta romantik aşkın tarifini verir. Sevilen kişiyi idealize etme, onu arzulama ve bu ilişkinin sonsuza kadar sürme beklentisiyle tanımlanan bu duygu (Gotshall ve Nordlund, 2006, s. 454), Ferhunde'nin dünyasında Bekir ile karşılığını bulmuştur. Hâlbuki bir süre sonra Bekir, Ferhunde'yi Sacide ile aldatıp terk eder: "Bekir, bana delice âşık olan ve benim delice âşık olduğum Bekir beni birden terk etti canım. Hâlâ bazı geceler ateşlendiğimi fark ediyor, ama ablama söylemiyorum" (Erbil, 2012, s. 94). Bu aşk azabını ve hastalığını, yine Cenap Şahabettin'den alıntılarla anlatmaya çalışır. Sonuç olarak, Ferhunde'nin inandığı mutlak ve romantik aşkın sahicilikten uzak olduğu anlaşılır. Bu deneyim, Ferhunde'yi aşkın kadın ve erkek tarafından ne denli farklı algılandığını düşündürür ve aşkın ne olduğunu sorgulamasına sebep olur:

Nasıl oldu da bir kadınla bir erkek arasında temiz ve ebedi bir aşkın mevcut olduğuna inandık biz? Neden ve nasıl inandırıldık dostum? (...) Yoksa sadece bize, kadınlığa mahsus bir duygu mudur aşk? (...) Yoksa bu durum hepimizin, bütün kadınlığın mı kaderi? (...) Şu hâlde erkeğin bilmediği ve hiç bilemeyeceği bir farklı duyguyu, AŞK'ı, kadın tek başına mı yaşayıp gitmekte? (ss. 96-7)

Ferhunde'nin bu sözlerinde aşka dair iki sonuca vardığı anlaşılır: Birincisi ebedi bir aşk yoktur ve bu aşk söylemi bir yanılısamadan/kurgudan ibarettir. Cora Fox (2022) "Gender, Emotion, Literature: 'No Woman's Heart' in Shakespeare's Twelfth Night" ("Toplumsal Cinsiyet, Duygu, Edebiyat: 'Shakespeare'in *On İkinci Gece*'sinde 'Hiçbir Kadının Yüreği'") başlıklı makalesinde, kadınların ve erkeklerin farklı hissettiği düşüncesinin toplumsal cinsiyeti tanımlamanın merkezinde yer aldığını hatırlatır. Edebî metinlerde de cinsiyetlendirilmiş bedenler birbirinden farklılaşan ya da farklılaştırılan duygularla inşa edilir (s. 216). Bu da bizi Ferhunde'nin vardığı ikinci sonuca ulaştırır. Ferhunde alıntılanan cümlelerinde "kadın"dan ve "kadınlık"tan söz ederek biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrıma dikkat çekmekle birlikte, aşkın ne olduğu ve kadınlara ne yaptığı üzerinde durur. Sonuç olarak, Ferhunde mektubundaki bu cümlelerde evrensel bir duygu olarak konumlandığı romantik aşkın ne olduğunu sorgular.

Her ne kadar Ferhunde kendilerinin "koyun kızlardan" olmadığını belirtse de o da bu romantik aşk fikrine kendini kaptırmıştır. Fakat Bekir'in ihanetiyle birlikte gerçekleştirdiği sorgulamalar, Ferhunde'nin aşkın politik olarak kurgulandığı sonucuna ulaşmasını sağlar. Öyle ki Ferhunde, Bekir'in onu terk etmesinden bir süre sonra Jale'ye, kendisine talip olan Sunuhi adlı bir doktorla evlenmeye karar verdiğini yazar. Ferhunde'den 16 yaş büyük olan bu doktorla evliliğine

şiddetle karşı çıkan Jale, yine de Ferhunde'nin fikrini değiştiremez. Ferhunde, bu doktora âşık değildir; fakat onu seven ve onun hastalığıyla ilgilenecek birisini bulduğu için bu evliliğe ikna olur. Bekir ile yaşadığı aşk, ardından gelen ihanet ve ayrılık Ferhunde'yi değiştirir. Romanın başından itibaren, hayatını duygularıyla yön veren, duygusallığıyla ön planda olan Ferhunde'nin aşkın bir yanılısına olduğunu fark ettiği noktada mantığı öne geçer. Kendisinden 16 yaş büyük doktorla evlilik kararı, duygularından ziyade mantığıyla, aklıyla verdiği bir karar olarak sunulur. Böylelikle Ferhunde'nin aşka dair düşünceleri ve davranışları, romanda akıl-duygu ikiliğinin toplumsal cinsiyet odaklı bir karşıtlık olarak kurulmadığını gösterir.

Bekir'in ihaneti Ferhunde'nin aşk evliliğine eleştirel bir gözle bakmasını sağlasa da bu deneyim onu kendi arzularını gerçekleştirmekten de alıkoyar. Jale de Ferhunde'ye bu kararından ötürü "dünyada neler olduğuna gözlerini kapatıyorsun, en ufak bir sarsıntıda pılıyı pırtıyı toplayıp herifin birinin kucağına atlamaya hazırsın" (Erbil, 2012, s. 134) der. Ferhunde, hemencecik hayalini kurduğu ilişkiye sahip olma arzusundan vazgeçer. Kendi isteklerini geri plana atar, sadece evli bir kadın olmanın yeterli olacağına karar verir. Romanın başında Ferhunde her ne kadar "koyun kızlardan" olmadığını söylese de ablasının önerdiği, eniştesinin çok takdir ettiği doktor Sunuhi ile evlenmeyi tercih ederek toplumsal beklentileri tatmin etmeyi seçer. Peki, Ferhunde gibi "koyun" insanlardan olmadığını söyleyen Sacide için aşk nedir? Aşk ona ne yapar, ne yaptırır?

Sacide'de "Çıkar İlişkisi" Olarak Aşk

Sacide Jale'ye yazdığı mektuplarda edebiyattan aşka, memleket insanından erkeklere kadar çeşitli konulardan söz eder. Sacide'nin aşk hayatı da bu mektupların önemli bir kısmını oluşturur. Romanın başında Sacide, Jale'ye gönderdiği bir mektupta Selim'den hoşlandığını belirtir: "Selim'den sana sonra çok söz edeceğim. Sevişiyoruz, çok başka bir insan. Ne çabuk deme, bilirsin ben duramam" (s. 16). Sacide'nin bu sözleri, onun özellikle bedensel arzularının farkında olduğunu gösterir. Öyle ki sonraki mektubunda bunu daha açık bir biçimde dile getirir:

Burada Selim'le olan birlikteliğim dışında kendimi eğlencenin kucağına attım. İlk iş, zengin olduğunu daha önce yazdığım ağabeyimin o arkadaşından ayrılmak olsun diye, bir günlüğüne buralara gelmiş olan Galatasaraylı Abdülrezzak ile seviştim. (...) Abdülrezzak'tan sonra, Faruk Fenli, ardından Turgut Cenk ve Nusret Bahadır ile yaşadım. (ss. 52-53).

Ferhunde'den farklı olarak, Sacide çok sayıda âşiğe sahip bir kadındır. Kendi ifadesiyle "çabuk değişen ve sürekli elde edemediği şeylerin peşinden koşan" (s. 38) Sacide, sahip olma arzusuyla sürekli farklı erkeklerle ilişki kurar. Bununla birlikte, o, çok sayıda kişiyle sevişse de, çok âşığı olsa da insanların bir çıkarı olmadan birbirini sevdiğine inanmaz: "Ben insanların birbirini sevdiklerine falan da inanmam! Kimse kimseyi sevmemiştir! Sevmez de! Çıkar ilişkileri var dünyada Jale. Bazen de gene bir çıkar olan sevilme ve kabul edilmenin getirdiği birliktelikler vardır" der (s. 154). Zira Sacide de yaşadığı aşkları ve sevgileri karşılıklı bir çıkar ilişkisi olarak görür. Sacide'nin bu birlikteliklerini açıklayan iki temel neden/çıkar vardır. Bunlardan biri, Sacide'nin kendi sevilme arzusunu tatmin etmek istemesidir. Erkekler tarafından beğenilmeyi, sevilmeyi, kabul edilmeyi arzular ve karşılaştığı her erkek, onun isteğini gidermek için bir araca dönüşür. Bu nedenlerden diğeri ve daha önemlisiyse, Sacide'nin kendi ekonomik koşullarını iyileştirmesi ve hayalini kurduğu hayat için para biriktirmesidir. Ergin'den sonra aşk yaşadığı kişinin "yaşlıca bir bey ama çok zengin" olduğunu özellikle belirtir (s. 38). Sacide, bütün bunları arkadaşları arasında en açık fikirli bulunduğu Jale ile paylaşırsa da o, Sacide'nin farklı erkeklerle birlikte olmasını

etini satmak olarak görür (s. 134) ve onu yargılar. Sacide'ye göre, ekonomik olarak eşitliğin olmadığı toplumda kadınlar daha da dezavantajlı bir konuma gelmektedir. İçinde yaşadığı topluma uyum sağlayamadığını ima eden Sacide, memleketten gitmek ve annesiyle Amerika'da bir hayat kurmak ister. Sonuç olarak, romanda toplumsal yapı ve ekonomik koşullar bu kadınların heteronormatif düzen içerisinde erkeklere hangi duygularla yaklaştıklarını ve onlarla nasıl bir ilişki içerisinde olduklarını belirlemektedir. Bu anlamda Sacide'nin de çıkar ilişkisi olduğunu söylediği birliktelikleri, onun duygularından ziyade mantığıyla verdiği kararlara dayanır. Romanda Sacide'nin farklı duygular içinde savrulduğu görülse de yaşadığı aşklarda akıl ön plandadır.

Sacide'nin aşka bakışı da onun "koyun kızlardan" olmadığını işaret eder. O, toplumun beklentilerini tatmin etmek için çaba sarf etmez. Kendisini en iyi anlayacak insanlardan biri olarak düşündüğü Jale bile onun aşk hayatını, aşka bakışını eleştirir. Fakat Sacide onun olumsuz eleştirilerine de ahlaki değer yargılarına da kulak asmaz. O, toplumsal normlardan ziyade bireysel arzularını önceler. Hâlbuki Jale toplumsal bir ideale inanmaktadır. Aşk romanının en akılselimi kişisi olarak konumlandırılan Jale'yi değiştirir mi?

Jale'de Merhamet ve İntikam

Jale sadece romandaki mektupların muhatabı olarak değil, aynı zamanda romana adını veren mektup aşklarını da yaşayan kadın olarak romanın odağındaki karakterdir. Jale'yi çoğunlukla hem ona âşık erkeklerin hem de kadın arkadaşlarının yazdıkları mektuplar üzerinden tanımak mümkün olur. Bunun yanında, romanın sonunda Jale'nin Sacide'ye yazdığı iki mektup bulunur.

Jale'ye yazılan mektuplar, onun oldukça akılcı ve gerçekçi bir kadın olduğunu tekrar eder. Etrafındaki birçok kişi, yaşadıklarını ona anlatarak ondan "akıl" almak ister. Jale hem âşıklarının hem de arkadaşlarının "mantıklı" bulmadığı düşünce ve davranışlarını eleştirir. Bu eleştirilerinde Jale'nin kendini solcu olarak tanımlaması da belirleyici olur. Mücadele ve devrim arzusunda olan Jale aynı yönelimi, istek ve çabayı görmediğinde yargılayıcı davranır. Bu mektuplarda Jale'nin dolaylı olarak büyülenmeci bir tavır takındığı anlaşılır. Romanın sonunda Jale, Sacide'ye yazdığı bir mektupta kendisinin kibirli olduğunu ve üstünlük duygusuyla hareket ettiğini açıkça söyler (s. 228). Ferhunde'yi okuduğu metinler için bile tenkit eder. Ahmet Haşim ve Cenap Şahabettin okuyup kendisini aşka meşke kaptırdığı için ondan bir komünist çıkmayacağını dile getirir (s. 63). Ferhunde'nin şu sözleri hem Jale'nin bu yorumuna bir cevap olur hem de akıl ve duygu ikiliğinde Jale'nin nasıl konumlandırıldığını gösterir:

Sen sevgili dostum adeta duygularını saklıyor, aklını duyguların önüne ağdan bir duvar gibi
geriyorsun, sen sanki gururunu duygularının önüne bir dağ gibi yığıyorsun, (...) Evet belki de
senin solculuğunun özü, cevheri burada dostum!..... belki de Cenap'ı olsun, Haşim'i olsun,
insanın zayıf, âciz yanlarını dile getirdikleri için daha çok Nâzım'a kayıyorsun! (ss. 64-65).

Ferhunde'nin bu kişilik çözümlemesi Jale'nin aklını ve gerçekçiliğini duygularının önüne, Nâzım Hikmet'i de Haşim ile Cenap'ın önüne koyduğunu işaret eder. Bütün bunlar yine Ferhunde için Jale'nin "solculuğuyla" ilişkilidir (s. 65).

Jale'nin aşka dair düşüncelerinde de çoğunlukla bu akılcı ve gerçekçi tarafı baskın gelmektedir. Ferhunde'nin Bekir ile yaşadığı aşk o sırada devam ederken Jale mutlak bir aşkın mümkün olup olmayacağını mantık süzgecinden geçirir. Bu sırada sıklıkla İhsan ile mektuplaşan Jale "aşkın ne olduğunu ne olmadığını hâlâ anlayabilmiş değilim" der. İnsanların birbirine bir alışveriş gibi "seni seviyorum" demesini "sıradan bir olgu" kabul eder (s. 81). "Ben mutlak olanı, kalıcı ve sürekli olanı isteyebilirim ancak ama mutlak olan diye bir şey var mı dostum?" (s. 81) diye sorar.

Aşka dair bu sorgulamalarının temelinde Jale'nin taban tabana zıt olsalar da İhsan'ın mutlak aşk söylemine kapılması yatar. İhsan'ın "siyasi düşüncelerini, dindarlığını" komik bulduğunu söylese de onu "sol çevre"siyle tanıştırmaya utansa da (s. 82) İhsan'ı sevdiğini inkâr edemez. Fakat aynı zamanda İhsan ve duygularıyla alay ederek onları değersizleştirmeye çalışır. Jale hayatında mantığı, akli öncelemeye çalışsa da İhsan ile ilişkisinde kendisinde trajedi kahramanı "gizli bir Desdemona" keşfettiğini dile getirir (s. 83). Bir başka deyişle, Jale kendisiyle de alay ederek gerçekçi bakıştan uzaklaştığını göstermiş olur.

Jale'nin âşıkları arasında yazdığı çok sayıda mektupla Ahmet ön planda olan karakterlerden biridir. Ahmet de İhsan gibi Jale ile evlenmek ister. Jale'nin İhsan'dan uzaklaştığı bir zamanda Ahmet ile Jale'nin mektuplaşmaları sıklaşır. Ahmet, mektuplarında âdeta patetik bir âşık olarak belirir. O, daha ayrıntılı olarak gösterileceği gibi Jale olmadan yaşayamayacağını, onsuz hayatın anlamı olmadığını belirterek Jale'nin üzerinde duygusal bir baskı oluşturur ve ona psikolojik şiddet uygular. Jale'nin bu ilişkisinin sorunlu olduğunu göstermeye çalışan Sacide de "allahaşkına kendine sevgili mi buldun yoksa dilenci mi?" diyerek Jale'nin merhamet duygusuna dikkat çeker (s. 155). Sacide Jale'ye yazdığı bir başka mektupta Ahmet ile Jale'nin birbirinden oldukça farklı olduğunu anlatmaya çalışır: "Şu romantik Ahmet dilinden düşmüyor gene; sen de bir hoşsun yani, onca vakit akılcılık, gerçekçilik derken romantik Ahmet de neyin nesi?" diye sorar (s. 165). Roman boyunca akıselim, rasyonel ve gerçekçi olarak anlatılan Jale'nin "romantik" Ahmet'e kapılması, onun düşünce ve davranışlarında bir çelişkiyi ortaya koyar. Akınlı duygularının önüne koyduğu söylenen, "kalpsiz" (s. 64) olarak bilinen Jale, Ahmet ile ilişkisinde duygularını göz ardı edemez. Fakat burada baskın olan duygu aşk değil, merhamettir. Jale Ahmet'e acıdığı için onunla evlenmeyi kabul eder. Zaten Reha'ya yazdığı mektupta Jale "beni en çok sevdiğini sandığım ve en muhtaç olanı seçmek istiyorum" (s. 203) demiştir. Jale, aşk ile acımayı birbirine karıştırır. Sonuç olarak, Jale'nin "aşkları" onun rasyonelliğini sekteye uğratar.

Evlendikten sonra insan ilişkilerinin her adımında "solculuğunu" ön planda tutan Jale de değişmiştir. Sacide'ye yazdığı ilk mektupta küçük burjuva ahlâkını ve yaşam tarzını benimsediğini gösteren detaylardan söz eder. "İzmir Körfezi'ni ayaklar altına seren balkonlu, geniş salonundan" kuyruklu piyanosuna, "büyük yapıtları" yazacağı yazı masasından aşklarının sembolü Chopin 13 no'lu Noktürn'üne kadar küçük bir burjuva hayatı yaşadığını anlatır (s. 213). Bu mektupta aynı zamanda Ahmet ile ne kadar mutlu olduklarını, birbirlerini ne kadar çok sevdiklerini dile getirir. Fakat Jale'nin evliliğine dair bu bilgileri aktarmasının temelinde bu evliliğin sahte bir aşka dayandığını anlatma arzusu yatar. Ahmet patetik bir sevgili ve ikiyüzlü bir eştir. Jale Ahmet'in kendisine yazdığı mektupların aynısının Handan adlı kadına da gönderildiğini keşfeder ve aldatıldığını anlar. Ahmet Jale'ye onu çok sevdiğini söylerken Handan'a da Jale ile sevişirken ondan ne kadar öğrendiğini yazar (s. 215). Bu ihaneti öğrendikten sonra Jale yine de aşk diye bir şey olmadığını düşünmez; "yoktur demeye dilimizin varmadığı; kıyamadığımız için yok olmasına, elbirliğiyle yalandan var ettiğimiz bir sözcük, olmasını hep istediğimiz ve isteyeceğimiz bir umuttur aşk" (s. 223) diye tanımlar aşkı mektubunda.

Jale'nin Sacide'ye yazdığı ilk mektup ihanetin haberini, ikinci mektup ise intikamın haberini verir. Jale bu mektupta intikam arzusuyla duygularına kapılarak Ahmet'i, onun yakın arkadaşı İsmet ile aldattığını dile getirir. Lesel Dawson (2018) toplumsal cinsiyet ve intikam arasında kurulan karşılıklı ilişkinin klişeler ve çelişkiler barındırdığını dile getirir. İntikamın sıklıkla bir erkeğin göreviymiş gibi resmedildiğini öne sürer (s. 1). *Mektup Aşklar*'nda Jale üzerinden bir kadının intikam alma hikâyesinin aktarılması, daha da önemlisi Jale'nin intikamını başka bir erkekle

cinsel birliktelik yaşayarak gerçekleştirmesi, bu klişelerin tekrarından imtina edildiğini gösterir. Dawson'un iddiasına göre, intikam kişiyi güçsüzlük ve suçluluk hissinden kurtararak kişinin geçmişe yönelik kaybını bertaraf etmiş gibi görmesine imkân verir (s. 4). Jale "Ahmet"le doğruluk yeminleri içtiğimiz evlilik yatağımızda, bana ihanet edene ihanetle yanıt vermek başka bir türlü bir zevk, bir doyum sağlıyor" (Erbil, 2012, s. 226) diyerek Ahmet ile ödeştiğini, böylelikle bir bakıma adaleti sağladığını düşünerek kendisini rahatlatmaya çalışır. Hâlbuki bu intikam konusunda "tuhaf" duygulara sahiptir. İsmet ile sevişmeleri onun için "hem şükran hem şehvet dolu"dur (s. 226). Diğer taraftan bu intikamı "azgın kin" ve "böbürlenme" olarak tanımlar (s. 229). Deneyime sahip olmadığı durumlara dair yargılayıcı yorumlarıyla kibirli davranan Jale, romanın sonunda Sacide'ye gönderdiği mektupta bir bakıma kendisiyle hesaplaşır. Jale kendi devrimciliğiyle de özellikle Sacide ile ilişkisinde hissettiği üstünlük duygusuyla da alay eder. Jale duygularla aklın çatıştığı, düşüncelerle davranışların çeliştiği durumları tecrübe etmek durumunda kalmıştır.

Ahmet Oktay (2001) Leylâ Erbil'in *Mektup Aşkları* romanını ele aldığı "Bir Ahlak Öğretisinin Peşinde" adlı yazısında Leylâ Erbil'in ilk kitabı *Hallaç*'la birlikte başladığı toplumsal ahlakla bireysel ahlakın nasıl örtüşebileceği sorununu *Mektup Aşkları*'nda da sorgulamaya devam ettiği saptamasını yapar ve Leylâ Erbil'in roman kahramanlarının "Tek ilkesi ikiyüzlülük olan bir toplumda birey ahlaklı kalabilir ve mutlu olabilir mi?" sorusunun cevabını aradığını belirtir (s. 150). Ahmet Oktay her ne kadar bu sorunun bütün roman kahramanlarına ait olduğunu söylese de Jale, Ahmet'le yaptığı evlilikten sonra bu soruyla yüzleşmek ve hem bireyin hem de toplumun ikiyüzlülüğü ile hesaplaşmak zorunda kalan tek karakterdir. Jale'nin karakterinde toplumsal bir soruyla, bireysel bir sorun, bir araya getirilerek aşk, evlilik ve ahlak sorunu değil. Böylelikle Leyla Erbil, Jale karakteriyle edebiyatını başından beri şekillendiren içle dışın, toplumsal olanla bireysel olanın örtüştüğü bir alanı ve bu örtüşmeden doğan çatışmaları gösterir (Şentürk, 2012).

Romanda Ferhunde ve Jale'nin yaşadıkları "romantik aşk" söyleminin boşa düştüğünü gösterir. Hâlihazırda aşkın ne olduğu üzerine düşünen bu kadınlardan farklı olarak, Sacide çoktan aşkın/sevginin bir çıkar ilişkisinden başka bir şey olmadığını dile getirmiştir. Kadınları duygusallıkla erkekleri akılla özdeşleştiren aydınlanmacı bakış da *Mektup Aşkları*'nda geçersiz kılınır. Duygularına kapılmış, romantik aşka inanan Ferhunde mantık evliliği yaparken rasyonelliğiyle öne çıkan Jale, Ahmet ile ilişkisinde aşk dışındaki duygulara kendisini kaptırır. Bütün bunlar, romanda kadınların yaşamlarındaki çelişkiler ve çatışmalarla görünürlük kazanırken söz konusu akıl ve duygu ikiliğinin iç içe geçtiğini de göstermiş olur.

***Mektup Aşkları*'nın Erkekleri ve Aşkları**

Mektup Aşkları kadın karakterlerin aşkı yaşayışları konusunda verimli bir yapıt olmanın yanı sıra erkek karakterlerin erkeklik konuları ve bu konuların duygularıyla ilişkileri konusunda da düşündürücüdür. Bu bölümde erkek karakterlerin duygularına eleştirel erkeklik çalışmalarının gündeme getirdiği kavramlardan yararlanılarak bakılacaktır. *Mektup Aşkları* kadın karakterlerin mektupları üzerinden akılla duygunun iç içe geçtiğini gösterirken erkekleri ve erkeklik durumlarını erkeklerle özdeşleştirilen akıl ve akılcılık çerçevesinin sınırlarını aşan bir boyutta sergiler. Erkekler seven, acı çeken, korkan, kaygı ve hınç duyan karakterler olarak işlenir.

Ahmet, İhsan, Reha'da Aşk: Sevgi mi, Baskı ve Sömürü mü?

Çimen Günay-Erkol (2018) "İllet, Zillet, Erkeklik: Türkiye'de Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Seyri" adlı makalesinde erkeklik çalışmalarının şu soruları gündeme getirdiğini söyler:

Erkeklik konumlarının imtiyazları nelerdir ve hangi koşullardan türer? (...) Neden bazı erkekler şiddete eğilim gösterirken bazıları göstermez? (...) Güçlü, acı çekmeyen, ağlamayan, daima rasyonel, duyguları hakkında sessiz, fizikî şiddete direnebilin ve bedensel sertliğe sahip erkeklik nasıl bir norm haline geldi ve benimsendi? (ss. 11-12)

Bu sorular doğrultusunda eleştirel erkeklik çalışmaları hegemonik erkeklik kavramını ortaya koyar. Hegemonik erkeklik saldırganlık, öfke gibi duyguların ve iktidar konumunda olmanın erkeklik konusunda bir norm hâline gelmesiyle ve bunun zor kullanarak değil, kabulle gerçekleşmesiyle tanımlanır (Günay-Erkol, 2018, s.18).

Mektup Aşkları'nın erkek karakterlerinden Ahmet hegemonik erkekliğin dışında bir karakter portresi sergiler. Ahmet mektuplarında Jale'ye duyduğu aşkı dile getirir. Bu açıdan Jale'ye duyulan aşk Ahmet'in diğer duygularını da şekillendirir. O, acı çeken, kaygılanan, belirsizliğe tahammülü olmayan, ağlayan, zayıf bir âşıktır. Duygularını dile getirmekten çekinmez hatta duygularını dramatik bir boyutta kaleme alır. Peki bu durum onu erkeklik kalıplarının dışına ne kadar çıkarır? *Mektup Aşkları*, kadın-erkek mektuplaşmaları üzerinden aşkı ve duyguları göstermesi açısından erkekliğin ilişkiler içinde nasıl bir görünüm sergilendiğini de gösterir.

Ahmet askerliğini yaptığı için Jale'den uzaktadır. O, Jale'den ayrı olmanın yarattığı büyük bir kaygı içindedir. Ankara Palas'ta kaldığı ilk gecede Jale'yi bir kâbusta kendisinden kaçarken görür. Bu kâbusun da gösterdiği gibi Jale'yi sürekli bir kaybetme korkusu içindedir. Bu açıdan güçlü, iktidar konumunda olan değil, Jale'ye bağımlı biri konumundadır. Jale'yi kaybetme korkusunu mektuplarında sık sık dile getirir.

Ahmet'in kaygılarını, korkularını dile getiren, Jale'ye bağımlı bir karakter olması onu her ne kadar güçlü ve iktidar konumunda olmayan bir "erkek" yapsa da evlilik konusundaki rekabetçi tutumu onu egemen erkeklik kalıplarıyla özdeşleştirmeyi olanaklı kılar. Zeki hariç tüm erkek karakterler Jale'yi evliliğe ikna etmeye çalışırlar. Bu açıdan evlilik konusunda birbirleriyle rekabet içindedirler. Jale ile Ahmet ideolojileri, hayata bakışları birbirinden farklı olan karakterlerdir. Jale sol görüşlüdür ve eşitlikçi bir topluma inanır. Jale ona ait iki mektuptan ve diğer kadın karakterlerle mektuplaşmalarından anlaşılacağı gibi kendini arar, varoluşunu toplumsal kimlik ve normların dışında da anlamlandırmaya çalışır. Ahmet ise bu eşitlikçi toplumun hiçbir zaman gerçek olamayacağını düşünür, insanların değişimlerinin daima kötüye doğru olacağına inanır (Erbil, 2012, s. 21). Jale ile beraberliklerinin evlilik dışında bir ilişki biçiminde düşünmeyen Ahmet toplumsal olarak normatif olanın yanında konumlanır. Ancak bu sadece Ahmet'in toplumsal normları sorgulamadan benimseyen bir karakter olmasından çok daha fazlasını gösterir. Ahmet Jale'nin Zeki, Reha, Çetin'le görüştüğünü bilir ve onlarla görüşmemesini diler (s. 30). Jale ile evlenmek istemesinin önemli bir nedeni de bu erkekler arasından Jale'nin kendisini seçmesini istemesi ve kendini daha güçlü hissetmektir. Jale'yi elde etme çabası içindedir. Nitekim çeşitli mektuplarında Jale'yi diğer erkeklerden kıskandığını da söyler. Bu kıskançlık onda büyük bir kriz biçiminde gerçekleşir:

Telefonun işte, öldüm ben, öldüm. Ama olsun git, git sevgilim, başkalarıyla Reha'yla dolaş git! Ben ölsem de git! Hangi menhus duygu dedirtiyor bunları bana bilmiyorum, sana o kadar güvendiğim halde istemiyorum gitmeni, tiyatrosu batsın o Fransızların. Sana telefonda söylemedim ama asıl duygularım bunlar işte, beni hoş gör ayıplama basitleşiyorum diye. Sade bir şey görüyor gözüm: sen! İnsan sevince duygularına egemen olamıyor. (s. 182)

Bu örnekte olduğu gibi Ahmet duygularını abartılı bir biçimde yaşar ve ifade eder. Kıskançlık ve sahip olma duyguları iç içedir. Sevgiyi ise bu duyguların bir bahanesi kılar. Aynı zamanda Jale'nin başka bir erkekle tiyatroya gitmesinin onda ölümler eş duygular uyandırdığını söyleyerek

Jale'yi yönlendirmeyi amaçlar. Sadece burada değil, romanın pek çok mektubunda Ahmet duygularını, geçmişini, düşüncelerini Jale'yi sömürme, zaman zaman tehdit, şiddet ve yönlendirme aracı olarak kullanır. Böylelikle duygularını dışa vuran bir erkek gibi görünürken erkeklik kalıplarını yeniden üretir. Evlilik isteği de bu sömürme ve yönlendirmenin bir parçası hâline gelir. Bu yönüyle Ahmet'in evlilik ısrarı Jale üzerinde hakimiyet ve baskı kurmanın aracı olur ve erkekliğin "hegemonik" yönü bir kez daha devreye girer.

Ahmet, çocukluğu üzerinden de Jale'nin duygularını sömürmeye çalışır. Bu sömürünün muhtemel nedeni yüzleşip aşamadığı çocukluk travmalarını aklamaktır. Romanda geçmişini öğrendiğimiz tek karakter Ahmet'tir. Babası tarafından sevgi görmemiştir, aralarında hep bir uzaklık ve iletişimsizlik bulunur, ailesi sosyalleşmesine izin vermemiştir. Annesine göre diğer çocuklar alt sınıftan oldukları için onlardan uzak durulmalıdır, bu nedenle diğer çocuklar oynarken o, pencereden onları izler. Bütün bu yaşadıklarının onda yaralara yol açtığını ve kendini bu nedenle ifade etmekte zorluk çektiğini söyler: "Ben senin gibi yazmayı bilemiyorum, kafamın içindikleri kâğıda dökmek istediğimde parmaklarımın ucundan eriyip akıyorlar. Bilsen; seni nasıl sevdiğimi yazabilsem şaşardım, anlatamıyorum ki. Beni böyle yaptılar işte Jalem! Suç ailemde" (s. 19). Bunları Jale'ye anlatmasının nedeni ise kendisini "olduğu gibi göstermek ve tanıtmak"tır. Ahmet'e göre Jale'nin aradıklarıyla onun aradıkları aynı şeylerdir ve bu nedenle de evlenmelidirler (s. 21). İç dünyasını Jale'ye açması, duygularını, geçmişini, yaralı taraflarını Jale'ye göstermesi açısından Ahmet kırılğan ve yaralı bir erkek gibi görünür, ancak tüm bunlar Ahmet için Jale'yi evlenmeye ve ona olan sevgisine ikna edecek birer araçtır. Ahmet kendisini kurban rolünde bir kişi olarak sunar, dolayısıyla duygularını ve geçmişini açması Ahmet tarafından Jale'nin duygularını sömüren ve yönlendiren dayatıcı bir araca dönüşür:

Seni seviyorum ve her sevenin hakkı olan sevilme ihtiyacıyla kıvraniyorum, sense sürekli engeller koyuyorsun araya, sanki sevmek bir zül oluyor sana! Bence zorla sevmemeye çalışıyorsun beni. Bir kadın bu kadar sevildi mi mutlaka sever; sen de beni seveceksin ama seveceksin! (s. 40)

Ahmet kendi sevgisini burada olduğu gibi bir dayatmaya dönüştürür. Jale'nin kişiliğini belli kadınlık kalıplarına indirgeyerek beklentilerini, duygularını görmezden gelir, kendisi onu sevdiği için "mutlaka" sevilme bekler. Ahmet'in zihnindeki kadınlık kalıbı kadınların romantik bir âşığı ve aşkı reddedemeyeceği üzerine kuruludur. Bu açıdan Ahmet aynı zamanda romantik bir âşıkıdır. Jale'nin mektuplarını aldığı anlar Ahmet için büyük mutluluk anlarıdır, İzmir Jale'siz Ahmet için bir çöl gibidir. Ne şehir ne insanlar onu Jale'nin yokluğunda ilgilendirir (s. 11). Ahmet burada da romantik bir âşık olarak erkeklik kalıplarını sürdürür, zira romantik aşk üzerinden kendisinin mutlaka sevilme beklentisi hem bir zorlamadır hem de bir rıza üretmeyi amaçlar. Bütün mektupları boyunca hem kaygılarını, korkularını dile getirerek hem de romantik aşk söylemiyle Jale'yi evlenmeye ikna etmeye çalışır.

Tüm bunlar düşünüldüğünde Ahmet'in erkeklik konumu ve bu erkeklik konumunun ona sağladıklarıyla duygu, düşünce ve Jale ile ilişkisi konusunda neler söylenebilir? Ahmet mektuplarında sevilme ihtiyacını, Jale'yi kaybetme korkusunu, acılarını dile getirir. Bu açıdan hegemonik erkekliğin öfke, saldırganlık, duygularını gizleme ve sertlik gibi özelliklerine sahip değil gibi görünür. Ancak Ahmet kendi ihtiyaçlarını, isteklerini Jale'ninkinin önünde tutar. Bu açıdan yaraları, duyguları, geçmişi ve kırılğanlığı iki eşit insan arasındaki paylaşımdan çok, bir yönlendirme ve baskı aracıdır. Ayrıca daha önce belirtildiği gibi bu mektupların aynılarını başka bir kadına -Handan'a- da göndermesi bu duyguların dışavurumunun bir paylaşımından çok birer baskı ve

kandırma aracı olduğunu destekler. Bu sömürü ve baskı öyle bir hâl alır ki Ahmet, Jale kendisine karşılık vermezse kendini öldüreceğini söyler (s. 183). Nitekim daha önce belirtildiği gibi Jale de Reha'ya yazdığı mektupta onu sevenler arasında en âcizini ve kendisine en ihtiyaç duyan erkeği seçtiğini dile getirir.

Jale'nin Sacide'ye yazdığı mektupta "modern deli" olarak nitelendirdiği Ahmet karakteriyle Leylâ Erbil toplum tarafından idealleştirilen, romantik aşk söyleminin altında yatabilecek marazılığı, sakatlıkları açığa çıkarır. Aşkın ve romantik dilin "yalanını" kurguladığı bir karakter aracılığıyla gösterir. Bu sözde romantik kişiyle evlenmeyi seçen Jale'nin durumunda ise aşk ve romantizmin "mektuplarda kaldığı" ve toplumsal bir kurgunun ürünü oldukları toplumsal olanla bireysel olanın bir araya getirilmesi ve ahlak kavramının sorunsallaştırılmasıyla gösterilir (Şentürk, 2012).

Mektup Aşkları sadece Ahmet üzerinden baskıcı, dayatmacı bir duygusal sömürünün belirginleştiği bir erkekliği değil, romanın diğer karakterleri olan İhsan, Reha ve Zeki üzerinden de farklı erkeklik konumlarını gösterir. İhsan da tıpkı Ahmet gibi Jale'yi kaybetme korkusu taşır ve Jale'yle ilişkisi olan diğer erkeklerle bir rekabet içindedir. Muhafazakâr bir kimliği olan İhsan Jale'yi yüceltir ve onların Tanrı tarafından birbirleri için seçildiklerini söyler. Aşkı bir otoriteye olan inancı ve bağlılığı dolayısıyla dile getirir:

Bizi, bizim aşkımızı inkâr eden, Allah'ı inkâr diyor demektir. Kötülüktür bu. Allah hak ve batıl için der ki: 'İnkâr eden; doğruyu inkâr eden beni eder, onlar köpük gibidir, uçup gider, doğru olan yerde kalır. Hesapları kötü olanın varacakları yer cehennemdir ve ne kötü konaktır.' Rabbim seni bana bağışlasın. (s. 70)

İhsan için Jale ile aralarındaki bağ Tanrı tarafından da onaylanmıştır ve mutlaktır. İhsan Jale'ye karşı duyduğu cinsel isteği ve arzuyu da eril bir dille ve yine Tanrı'yla ilişkilendirerek dile getirir. Cinsel arzularını Jale'ye ifade eden tek karakter İhsan'dır:

Aşkımızı ikimiz için de ben koruyacağım. Benim sert göğsümün, esmer dudaklarımın, gece mavis derimin, hoyrat ellerimin ve gazaplı erkekliğimin sahibi güzeller güzeli ben'im! Bu dünyada birbirimizden ölesiye zevkler alacağımızı, tohumumdan hazla çocuklar doğuracağımızı, onları birbirimizi sevdiğimiz kadar seveceğimizi, birbirimize ikiyüzlülük etmeyip ortak koşmayacağımızı müjdeleyen Allah'ıma bin şükür! Sen de et! (s. 56)

Burada görüldüğü gibi Jale'nin varlığı İhsan'ın erkekliğinin bir onaylayıcısı konumuna indirgenmiştir. Jale İhsan'ın gazaplı erkekliğinin sahibidir ve bu gazaplı erkekliği hayata geçirebileceği bir bedendir. Benim tohumumdan diyerek kendini -bir başka deyişle erkeği- etken ve üretici konumuna koyarken Jale'yi/kadını sadece onun aracılığıyla/sayesinde doğuran bir bedene dönüştürür. Her ne kadar burada iki tarafından da alacağı zevklerden, hazlardan bahsedilse de aşkın koruyucusu olarak gösterilen tarafın İhsan'ın kendisi olduğu açıktır ve İhsan Jale'den sahip olduğu bir nesneymişçesine söz eder.

İhsan her ne kadar cinsel tutkularından ve isteklerinden söz eden bir karakter olsa da rekabetçi tavrı ve muhafazakarlığı kadın-erkek ilişkileri konusunda tutucu bir tavır göstermesine neden olur. Ve tıpkı Ahmet gibi İhsan da Jale ile evlenmek ister, evliliğin ilişkinin mutlak bir sonucu olmasını bekler. Ona göre kadın ve erkek ancak sevgililik ve evlilik ilişkisi içinde birlikte olabilirler, örneğin dost olamazlar bu, ancak bir kandırmaca olur. Bu açıdan o ve Jale ancak bir sevgililik ya da evlilik ilişkisi içinde birlikte olmalıdırlar. Zaten İhsan ikisinin birlikte olmasına çoktan karar vermiştir ve Jale'den de bu karara uymasını bekler. Ahmet'in ötekinin benliğini tanımayan sadece kendi duygu ve düşüncelerini tanıyan tavrının benzerini İhsan'da da görmek

mümkündür. Bu durum duygusal boyutun yanı sıra fiziksel bir tacize dönüşür. İhsan bir mektubunda Jale'yi öptüğünü söyler ancak bu İhsan'ın zorlamasıyla gerçekleşir: “Dün gece uykumdan uyanıp, seni kamaramda ilk öptüğüm o günü hatırladım. Karşı koymalarını savıp seni âdeta zorla öptüm; gerçi sen de beni istiyordun ve o gün ikimiz de birbirimizin kaderi olduğumuzu anladık; sen benden, ben senden kopamadık” (s. 57). Burada İhsan açık olarak Jale'yi taciz eder ve bu tacizi meşru görür. Daha da ileriye giderek bunun Jale'nin de isteği olduğunu söyler ve bir kez daha onun adına karar verir. İhsan da Jale'siz yapamayacağını, Jale'den karşılık görememesinin onda büyük bir acıya yol açtığını dile getirir; ancak bunlar ben-merkezci, bencil, ötekinin üzerinde hakimiyet kurmayı amaçlayan duyguların ötesine gitmez. bell hooks (2004) baskı ve zorlamaya dayanan ilişkilerde sevgiden söz edilemeyeceğini söyler (s. 108). Ahmet'in de İhsan'ın da sevgisi zorlama ve baskı içerir.

Reha, Jale'nin Ahmet'le evlenmesinden sonra onunla mektuplaşır ve Ahmet'le Jale'nin evlenmesini, onun Ahmet'i seçme nedenini sorgular. Reha, Ahmet'le Jale'nin düğününe gitmiştir; ancak Jale'ye kendisinin de âşık olduğunu, ne kadar acı çektiğini ve düğünlerinde onları birlikte görmeye dayanmadığını söyleyerek göstermeye, ispat etmeye çalışır. Ahmet'i küçümser ve “erkeklik” savaşı üzerinden Jale'nin gözünde de onu küçültmeyi amaçlar. Ahmet'in askerlikten korktuğunu söyleyerek ondan üstün olduğunu ima edip rekabete girer. Tıpkı Ahmet ve İhsan'da olduğu gibi Jale'nin kendi kararlarını veremeyeceğini düşünür, Reha'ya göre Jale başkalarının etkisiyle Ahmet'i seçmiştir. Ayrıca Reha Jale'nin Ahmet'le evlenmesine rağmen kendisine âşık olduğuna emindir. Ona göre ikisi birbirlerini tamamlar: “niye bırakayım seni Jale, niye bırakayım seni – bende senin devamın var – benim de sende devamım var” (Erbil, 2012, s. 195). Tüm bunlara karşılık Jale Reha'nın duygu ve düşüncelerinin birer takıntı olduğunu dile getirerek ona olan duygularını *idefiks* (sabit fikir) olarak nitelendirir. Reha ise büyük bir hınçla dolu olduğunu söyler. Aslında bu hınç onun Jale'nin belirttiği gibi sabit bir fikre saplanıp kaldığını gösterir. O tıpkı Ahmet ve İhsan gibi Jale'nin Ahmet'le evlenmesinden sonra kendisini neden seçmediği fikrine takılıp kalmıştır. Bu nedenle zaman zaman Ahmet'i küçümser zaman zaman da Jale'nin etrafındakilerden etkilendiğini söyleyerek onları suçlar. Nitekim yazdığı mektuplardan birinde bütün ısrarlarına rağmen sonunda Solmaz'la evlenmesi bunu kanıtlar niteliktedir. Reha'nın âşık bir erkek olarak Jale'den beklediği iradesini hiçe sayıp ona dönmesidir. Jale'ye sahip olmak ister; hem Jale'ye sahip olamaması hem Ahmet'le girdiği rekabet hissettiği hıncın nedenidir. Mona Chollet (2023) aşk kültürünün ataerkil toplumsal yapıda kadına itaat, erkeğe ise tahakküm eden rollerini biçtiğini ve mutlu bir birlikteliğin sırlarının bu uyuma bağlandığını dile getirir (s. 60). Reha da ısrarlarıyla Jale'nin üzerinde bir tahakküm oluşturmaya çalışır ve onu ikna etmeye çalışarak itaat etmesini bekler. Reha'nın hıncı kadın itaat etmeyince oluşan bir “erkeklik hıncı”dır. Bu açıdan her üç erkek karakter de duygularını dışa vursalar da hegemonik erkekliği bu sefer duygularını dile getirerek yeniden üretirler. Zira duygularını dile getirmeyi baskının, dayatmanın, sömürünün, yönlendirmenin bir aracı hâline getirirler.

Zeki'de Kendini Arayışın Bir Yüzü Olarak Aşk

Zeki, Jale ile aynı dünya görüşüne ve ortak ideallere sahiptir. Diğer erkek karakterlerin mektuplarından farklı olarak Zeki Jale ile düşünce ve duygu dünyasını paylaşır. Amacı iç dünyasını göstererek Jale'nin duygularını sömürmek, onu yönlendirmek ya da onun üzerinde hakimiyet kurmak değildir. O, Jale'yi bir sevgili olduğu kadar bir dost, bir arkadaş ve bir yoldaş olarak da görür. Yaşama, aşka, tarihin ilerleyişine, insanın bilincine, ölüme, sonsuzluğa dair sorular sorar. Bu

soruların yanıtlarını Jale ile birlikte arar, duygularından ve düşüncelerinden emin olmaktan çok onlardan kuşku duyar:

TOPRAK BİR İLİĞİN ÇÖMLEĞİDİR; KENDİ İÇİNDE UYUMLUDUR, SANA GÜLERDİM. İNCE RUHLU GÜZEL DIŞVARLIK, NEDEN HİÇKİMSEYİ SEVMİYOR DERDİM. ŞİMDİ İSE HER GÜN DOSTLUK, SEVDA, SONSUZLUK, YANİ DÜŞÜNCELERLE SENİ KENDİMDEN ÜSTÜN BULUYORUM. İNSAN SEVMELİDİR. AMA NEYİ SEVMELİDİR? KİMİ SEVMELİDİR? (Erbil, 2012, s. 33)

Reha, Ahmet ve İhsan kendilerinin Jale'ye duyduğu sevgiden hiçbir kuşku duymadan, bu seviyeyi bir dayatma aracına dönüştürüyorlardı. Zeki ise dostluk, aşk, arkadaşlık konusunda sorular sorar ve bu soruları Jale ile paylaşır.

Zeki için evlilik bir ilişkinin sonucunda ulaşılması gereken bir hedef değildir. Ahmet ve İhsan'ın aksine o mektuplarında evlilikten hiç bahsetmez. Bununla koşut olarak Zeki'nin mektuplarındaki aşk daha çok soyut bir boyuttadır, cismani değildir. O âşık olmayı ben-öteki, mutluluk-mutsuzluk gibi meselelerle birlikte anlamaya çalışır. Aşk ve yaşamak Zeki için acı verici deneyimlerdir, aşkı ve yaşamayı bu acı içinden anlamlandırmaya çalışır. Bu anlamlandırma çabası giderek benini arama ve keşfetme çabasına dönüşür. Ahmet bireysel geçmişi, İhsan inanç ve din içinde kendilerini anlamlandırırken Zeki toplumsal baskıyı aile içinde özellikle tutucu, baskıcı babası üzerinden görmüş biri olarak benliğini toplumsal normların dışında biri olarak kurmaya çalışır. Bu açıdan Zeki'nin mektuplardaki dilinin de düzyazının kurallı, çizgisel cümleleriyle kurulmamış olması anlamlıdır. O, mektuplarında şiirsel bir dil kullanır ve yaşama dair bu arayışın tek bir cevabının ya da tek bir anlamlandırma biçiminin olmadığını doğrulayacak biçimde dili çok anlamlılığa açtır.

Aydınlanmadan beri erkekler akıl ve akılcılıkla özdeşleştirilmişlerdir. *Mektup Aşkları*'nda ise duygularını yaşayan ve bunları yazan erkek karakterler görürüz. Ahmet, İhsan ve Reha her ne kadar duygularını açık eden; acılarını, kaygılarını, korkularını Jale'ye ifade eden karakterler olsalar da karşısındaki kişinin "ben"ini tanımadan, onunla paylaşımaya dayalı bir ilişkiye girmeden duygularını ve düşüncelerini birer dayatmaya dönüştürürler. Bu açıdan erkeklik kodlarının dışında görünseler de duygularını ifade ediş nedenleri onları baskıcı birer kişi yapar. Zeki ise bunların dışında kalan bir karakterdir. Zeki Jale ile paylaşımaya açık ve eşit bir ilişki kurmaya çalışan tek karakterdir. Böylelikle *Mektup Aşkları* hem farklı erkekliklerin olduğunu hem de toplumsal cinsiyet rolleriyle özdeşleştirilen akıl-duygu ikiliğinin karmaşıklığını sergiler. Ahmet, İhsan ve Reha'nın duygularını belli eden, duygularına kapılan karakterler olmasının onları her zaman egemen erkeklik kodlarının dışında değerlendirmemize yol açmadığını açık eder.

Sonuç

Leylâ Erbil, *Mektup Aşkları*'nda aşkı merkeze alarak kadın ve erkek karakterlerin düşünce, eylem, duygu ve davranışlarının toplumsal cinsiyet rolleriyle özdeşleştirilmiş belli kalıpların dışında nasıl konumlandığını gösterir. Bu kalıplara göre kadınlar kendilerini duygularına kaptıran varlıklardır. *Mektup Aşkları*'nda ise romantik aşk söylemine en çok kendini kaptırmış olan karakterlerden olan Ferhunde sonunda akla başvurur ve mantık evliliği yapar, duygularını sözde geriplanda tutan Jale merhamet duygusuyla Ahmet'le evlenir. Sacide ise ilişkilerini en baştan çıkara dayalı olarak kurduğunu her fırsatta dile getirir. Böylelikle kadınlıkla özdeşleştirilen duygusal olmak ve kendini duygularına kaptırmak kalıbı ters yüz edilir. Duygularla aklın iç içe geçtiği, deneyimin kişinin eylemlerini, düşünüşünü ve duygularını da etkilediği görünür kılınır. Duygularla düşünce ve akıl arasındaki geçişkenlik ve karmaşa erkek karakterlerin duygu dünyasının

aktarımında da görülür. Erkek karakterlerin çoğu egemen erkek kalıplarının dışında görünürler. Onlar duygularını açan; kendilerini “zayıf” gösterebilecek korku, kaygı, sevilme ihtiyacı gibi duygularını dile getirmekten sakınmayan karakterlerdir. Bu açıdan hegemonik erkekliğin işaretleri olan saldırganlık, öfke gibi duygularla ve iktidar konumunda olma isteğinden uzakta görünürler. Ancak çalışmada ele alınan üç karakter (Ahmet, İhsan, Reha) bu duyguları birer baskı, sömürü ve yönlendirme aracına dönüştürerek eşitlikten ve paylaşımdan uzak bir ilişki kurarlar ve erkeklikle özdeşleştirilen kodları yeniden üretirler. Zeki ise bu kodların ve kalıpların dışındaki karakterdir. O, duygularını eşit bir ilişki içinde paylaşır. Bu açıdan *Mektup Aşkları* hem kadın karakterler üzerinden hem de erkek karakterler üzerinden toplumsal cinsiyet rollerine iliştilmiş kalıpları, akıl-duygu ikiliğini ters yüz eder, duygu durumlarının karmaşıklığını açık eder. Böylelikle Leylâ Erbil’in edebiyatının kadın yazınında karşılaşılan erkeklik ve kadınlık kalıplarına dair sorgulamayı sürdürdüğü görülmektedir.

Kaynaklar

- Afacan, Ş. (2022). Duygular tarihi: Bir ezber bozma alanı. E. Dicle (Haz.), *Edebiyatın duygu haritası* içinde (ss. 13-40). Dergâh.
- Ahmed, S. (2015). *Duyguların kültürel politikası* (S. Komut, Çev.). Sel.
- Chollet, M. (2023). *Aşkı yeniden icat etmek: Patriyarka heteroseksüel ilişkileri nasıl sabote ediyor?* (Z. H. Louze, Çev.). İletişim.
- Dawson, L. (2018). Introduction: Female fury and the masculine spirit of vengeance. L. Dawson ve F. McHard (Ed.), *Revenge and gender in classical, medieval and renaissance literature* içinde. (ss1-30). Edinburg University Press.
- Erbil, L. (Aralık 2002). Hayat her yerde dolaşır, sanat da (O. Koçak, söyleşi yapan). *Virgül*, (57), 8-13.
- Erbil, L. (2012). *Mektup aşkları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erbil, L. (2020). *Tezer Özlü’den Leylâ Erbil’e mektuplar*. YKY.
- Fox, C. (2022). Gender, emotion, literature: ‘No woman’s heart’ in Shakespeare’s Twelfth Night. *The Routledge companion to literature and emotion* içinde (ss. 214-224). Routledge.
- Gotshall, J. ve Marcus Nordlund. (Ekim 2006). Romantic love: A Literary universal? *Philosophy, Literature*, (30), 450-470.
- Günay-Erkol, Ç. (2018). İlet, zillet, erkeklik: Türkiye’de eleştirel erkeklik çalışmaları ve seyri. *Toplum ve Bilim*, (145), 6-32.
- hooks, b. (2004). *The Will to change: Men, masculinity, and love*. Atria Books.
- Kunduz, N. (2012). Leylâ Erbil’in *Mektup Aşkları* romanında kişiler dünyası. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5/20), 68-80.
- Mumcu, C. (Eylül-Ekim 2000). Yaratıcılık, varoluş ve Leylâ Erbil. *kitaplık*, (43), 114-18.
- Oktay, A. (2001). Bir ahlak öğretisinin peşinde. *Anlatıların aynası: Yazınsal eleştiriler 2* içinde (ss. 150-154). YKY.
- Sözer, Ö. (2007). Aşk mektubu kime yazılır? *Mektup Aşkları* üzerine. S. Oğuzertem (Haz.), *Leylâ Erbil’de etik ve estetik* (ss. 209-2016) içinde. Kanat.
- Şentürk, S. (2012, 7-8 Mayıs). Deneysel bir mektup-roman: *Mektup Aşkları* [Yayımlanmamış bildiri metni] *Edebiyatta buluşma III: Edebiyatımızda mektup*. Yeditepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.